

Recep Şentürk: İslam Hukuku da Batı Hukuk Geleneğinin Bir Parçasıdır*

"Haklar teorisi şu anda Batı hukukuna göre öğretiliyor. Hâliyle söylemde de Batı hukuku kavramlarıyla ifade ediliyor. Halbuki İslam hukukunun, fıkının bu konuda kendine göre kavramları ve yaklaşımı var. Bu, bugün biraz unutulmuş durumda." Prof. Dr. Recep Şentürk, İslam'da insan haklarına dair Deniz Baran'ın sorularını cevapladı.

Röportaj:
Deniz Baran



Hatırlayanlar vardır, Prof. Dr. **Recep Şentürk** Hoca ile geçtiğimiz Eylül ayında, kendi eserleri ve çalışmalarından yola çıkarak "[açık medeniyet](#)" ve "[eğitim](#)" konulu iki röportaj yapmıştım. Esasında üç röportajdan oluşmasını planladığımız serinin üçüncü röportajı olan "**İslam'da insan hakları**"nı ise aradan aylar geçmesine rağmen bir türlü yapma fırsatı olmamıştı. Hani derler ya, "İstanbul'da herkes birbirine uzaktır" diye... Hem biraz öyle hem de söz konusu olan, Recep Hoca gibi haftasının her saatini ekseriyetle ilmi çalışmalarla doldurmuş bir zat olunca fırsat bulup uzun uzadıya sohbet etmek de kolay olmuyor.

Benim de böyle bir fırsat bulmam için 4 ay beklemem gerekti. Lakin bunca ay sonunda, bir sabah namazı sonrası, azmettiğimiz gibi röportaj dizimizi nihayete erdirdik. Şimdi biraz "geç ama güç olmayan" bu önemli röportajı sizlere sunuyorum:

Biraz kavramsal bir giriş yapalım hocam: Eserlerinizde İslam'a göre insan hakları sınıflandırması yer alıyor. Bu sınıflandırmayı kısaca okurlarımıza izah edebilir misiniz?

Haklar teorisi şu anda Batı hukukuna göre öğretiliyor. Hâliyle söylemde de Batı hukuku kavramlarıyla ifade ediliyor. Halbuki İslam hukukunun, fıkının bu konuda kendine göre kavramları ve yaklaşımı var. Bu, bugün biraz unutulmuş durumda.

Hakları çeşitli açılardan tasnif etmemiz mümkün. Ama en temelde ademiyetten, "ismet ademiyettedir" presibinden, yani insan olmaktan kaynaklanan haklar ile vatandaş olmaktan ya da özel bir grup olmaktan kaynaklanan haklar mevcut. Hakları bu şekilde üç sınıfa ayırabiliriz.

İlk sınıf haklar, insana insan olduğu için verilen haklardır. İnsanın ismetini, dokunulmazlığını; yani hayatın, dinin, aklın, ailenin, onurun, neslin dokunulmazlığı gibi hakları ihtiva eder. Bunlar tüm insanlara verilen haklardır ve evrenseldir. Bunlara zaruriyyat, külliyat da denir. Zira zaruriyyat, zorunlu; külli de evrensel demek. Ben bunları İngilizce'ye aksiyomatik haklar yani tartışmasız, herkesçe kabul edilmesi gereken haklar olarak çeviriyorum. Çünkü hukuk sistemi bunlar üzerine inşa ediliyor.

İşte bu sınıflandırma günümüzdeki insan hakları sınıflandırmasına tekabül ediyor.

* <http://www.dunyabizim.com/soylesi/26272/recep-senturk-islam-hukuk>

Hocam burada bir parantez açmak isterim, bu izahata bakılırsa evrensel insan hakları kavramını kabul etmiş oluyorsunuz. Modern hukukta zaten hepimizin aşına olduğu böyle bir kavram var. Peki, bu iki evrensel hak tanımı örtüşüyor mu?

Evet, birebir örtüşüyor, örtüşmeyen bir şey yok. Bu yüzden zaten **Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi** yayımlandığı zaman bütün İslam âlimleri, *“Bu bize uygundur, bunu desteklememiz gerekiyor.”* diyor.

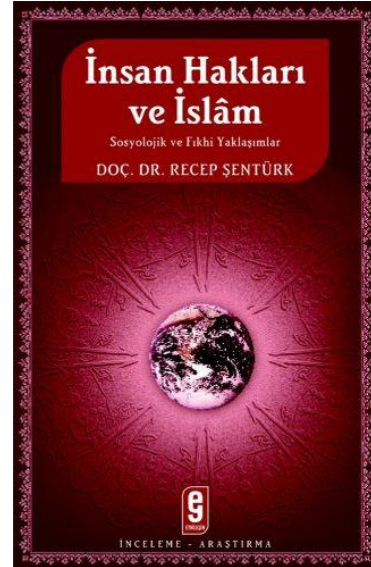
Fakat İslami kesimin bir kısmında “insan hakları putu” diye bir retoriğe rastlıyoruz.

Yanlış, yanlış, yanlış. Uymayan ne var? Bana örnek getirsinler, böyle bir şey yok. Bakınız, 1950’lerde Beyanname yayımlanır yayımlanmaz **Hüseyin Kazım Kadri**, **“İnsan Hakları Beyannamesi’nin İslam Fıkına göre İzahı”** diye bir kitap yayımlıyor. Her maddeyi teker teker açıklıyor ve fıkhı aykırı bir durum olmadığını ortaya koyuyor. Gene aynı dönemde **Ali Fuad Başgil** olsun, başka âlimlerimiz olsun benzer doğrultuda bir söylem ortaya koyuyor. Sadece birkaç ülkeden itiraz geliyor, onlar da Şafii ekolünü benimsemiş olan ülkeler. Mesela Mısır, “kadın kocasını seçebilir” kısmına itiraz ediyor çünkü onlarda bu konudaki yorum farklı. Şafiilerde velinin izin vermesi gerekiyor diye bir kural var ve Beyanname’deki ilgili madde, bu kurala ters. Hanefilere göre ise kadın zaten kocasını seçebilir. Velhasıl, tek bir yorum bu şekilde itiraz ediyor diye “Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, İslam’a ters” denemez. Böyle bir genel söylem doğru değil.

Bir diğer örnek de Suudilerin insanın dinini seçme özgürlüğüne itiraz etmesiydi. Onlar mürtedliğin İslam’a aykırı olduğundan ötürü bu maddeye şerh düştüler.

Ancak şunu göz önünde tutmak lazım, Beyanname’de belirtilen hakların hiçbirisi de sınırsız değildir. Sınırları vardır, mesela ifade özgürlüğü sınırsız mı? Değil, belli sınırları var. Batı hukukunda da böyle, İslam hukukunda da sınırlar var; bu sınırların altını çizmek, evrensel hakların varlığına karşı çıkmak demek değildir.

Son olarak şunu da not etmek lazım, itiraz edilen şey Batıların bu insan hakları kavramını ikiyüzlü bir şekilde kullanmasıysa bu ayrı bir şeydir ve doğrudur. Bu eleştirilmelidir, aslında kendi savdukları değerleri çiğniyorlar. Bizim burada tutturmamız gereken söylem de “evrensel insan hakları yoktur” demek değil, “siz kendi değerlerinizi çiğniyorsunuz” demektir. Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi var mesela, son zamanlarda gördük Almanya, Hollanda, İsviçre bu beyannameyi kendileri çiğnedi. Bunu yapmayın, demek gerekiyor.



Hocam en son verdiğiniz irtidat örneği önemli bir örnekti. Ben inanıyorum ki şimdi İslam coğrafyasının farklı bölgelerindeki âlimlere gitsem ve size sorduğum soruyu sorsam, birçoğu, Beyanname'deki inanç özgürlüğünün kapsamı, irtidat bakımından İslam'ın insan hakları hudutlarıyla örtüşüyor demez...

Hayır, böyle bir hak yoktur denemez fakat Beyanname'de de mevcut insan hakları rejiminde de her özgürlüğün bir sınırı vardır. İslam hukukundaki sınırlardan bahsetmek bu hakkın olmadığı yahut bahsedilen hakların arasında örtüşme olmadığı anlamına gelmez. Din özgürlüğü vardır ama irtidat suçu denebilecek durumun özgürlüğü yoktur. Burada irtidatı da iyi tanımlamak lazım, dinden dönme fiilinin bizatihi kendisinden ziyade siyasi bir durumun ve fesat çıkarma kastının var olduğu bir suç tipidir. Buna benzer sınırlamaları modern hukuk da öngörüyor, hatta Beyanname'nin farklı başka maddelerinde de bu tip sınırlamalar var. Mesela, hep gündeme gelen zina cezasının da esasında kamusal bir yanı ve buna göre şartları vardır.

Tabi, ayrıca, cezalandırılacak bir suç olarak görmediğinde dahi "insanlar istediği gibi irtidat edebilir" de demez fıkıh fakat bu ayrı bir mesele.

Anladım hocam, parantezi biraz fazla genişlettim. En son hakların çeşitlerinden bahsediyorduk...

Haklar bir başka açıdan da ikiye ayrılır: **Hukuki haklar** ve **ahlaki haklar**. Hukuki haklar çığnendiğinde devlet müeyyidesi ile karşılaşılır. Ana-babaya saygı, muhtaçlara yardım etmek gibi ahlaki haklar ise devlet müeyyidesiyle karşılaşmalar da birer hak olarak mevcuttur.

Şu ana kadar anlattığımız tüm bu insan hakları anlayışı sadece teoride kalmamış ve pratiğe de yansımıştır. Bu yaklaşımın en iyi örneği olarak Hindistan'daki Müslümanları görebiliriz. Hindistan'ı yöneten Müslümanlar, Hindulara temel insan hakları olarak gördükleri hakları vermişlerdir, "sen ineğe, puta tapıyorsun" diye müdahale etmemişlerdir. "Sizin dininiz size, bizim dinimiz bize" deyip onlara din hürriyetini vermişlerdir. Bu da **Hz. Peygamber (SAV) Efendimiz'in Medine Vesikası** ile tesis ettiği sistemin güncellenmiş bir uygulamasıdır.

Kitabınızda şöyle bir ayırım var: Hanefilerde temel insan haklarını belirlemek için ademiyet, yani doğrudan insan olmak esas alınıyor, Şafiilerde ise "Dar'ül İslam vatandaşlığı" esas alınıyor. Bu da hâliyle bazı insan haklarına kimin sahip olduğunun sınırını çizmek hususunda büyük bir farklılığa sebep oluyor, hatta açıkçası iki bambaşka tablo ortaya çıkıyor. Siz de eserlerinizde Hanefi bakışı öne çıkarsanız da Şafii bakışı yok saymamışsınız. O halde sizin çözüm öneriniz nedir? Günümüzdeki genel insan hakları anlayışına yakın bir bakışa sahip olmak için herkesin Hanefi yorumunu mu kabul etmesi lazım?

Şimdi siz modern, pozitivist bir eğitimden geçtiğiniz için tek hakikate inanırsınız. Halbuki şeriatta, icthadi konularda tek hakikat yoktur, hakikatler vardır. Yine modern, pozitivist

bir eğitimden geçtiğiniz için sizin düşüncenizde ihtilafa da yer yoktur. Herkesin aynı şeyi kabul etmesi gerekir. Dolayısıyla böyle birçok hakikatin ve ihtilafın olduğu bir ilim anlayışı sizi telaşa sürüklüyor.

Açıkçası öyle oluyor. Fakat hocam uygulamaya geçtiğimizi varsayalım, iki yaklaşım birbiriyle çelişiyor.

On beş asırdır böyle yaşadık biz uygulamada. Dört mezhep hatta başkaca mezhepler mevcut. Fukahamız hep böyle ihtilaflarla yaşayagelmiş, medreselerde ihtilaflı meseleler öğretilmiş hatta mezhep içi ihtilaflar olmuş. O yüzden bu meseleye şöyle bakmamız lazım: On beş asır boyunca fukahamız, âlimlerimiz insan hakları konusunu ne kadar ince şekilde ele alıp farklı teoriler, düşünceler geliştirmişler. Benim amacım da bunu göstermek. *“Müslümanların insan hakları ile hiçbir ilgileri yoktur”* diyenlere, *“Bakın, bilakis, birden fazla gelenek var, yüzlerce yıl bu mesele tartışılmış”* diye göstermek istiyorum.

Bizim bu gelenekleri, yaklaşımları teke indirmemiz de gerekmez. Ben Hanefi mezhebinden biriyim ve bu bakış açısını savunuyorum ama Şafii mezhebinin bakış açısını kabul edenleri de suçlamıyorum. Bizi birleştiren şey vardığımız sonuçlar değil; metodumuzdur, usulümüzdür. Meşru, doğru bir metot takip edilip, başka sebeplerden ötürü metotsuzluğa tevessül edilmediği sürece bir hüküm çıkartıldığında biz buna saygı duyarız. Modern devlet ve bilim anlayışı ise her şeyi standardize etmek istiyor.

“İslam hukuku, Batı hukuk geleneğinin bir parçasıdır” diye ilgi çekici bir tabir var kitabınızda. Ne kastediyorsunuz?

Benim **Vahdettin Işık** diye bir doktora öğrencim var, onun tez konusu şu: *“Geleneksel olarak biz Müslümanlar, dünyayı Dar’ül İslam ve Dar’ül Harb diye görüyorduk. Sonra 19. yüzyılda dine referansla değil de coğrafyaya referansla yeni bir ikilem öne sürüldü: Doğu-Batı. Bu Doğu-Batı diyalektiği nasıl ortaya çıktı ve İslam-küfür ya da tevhid-şirk diyalektiğini nasıl devredışı bıraktı?”*

Ben şahsen Doğu-Batı diyalektiğini anlamsız buluyorum. Bunun oryantalistler tarafından üretildiğini, bizim de sorgulamadan bunu kabul ettiğimizi düşünüyorum. 19. yüzyıla gelince biz Müslümanlar adeta dünya görüşümüzü değiştiriyoruz. Peki, esasında çatışma nedir ve ne hakkındadır? Bunu tanımlamak, çatışmanın sonucunu belirler. Bu ikilemi kim belirlerse çatışmayı da o belirler, zaferi de o kazanır. Bir kere bu tuzağa düşmemek gerekiyor. Çatışmanın neyle ne arasında olduğuna kendimiz karar vermeliyiz ve bizde böyle bir coğrafi ayırım yoktur, çünkü bizlerin Kur’an’ı Kerim’deki diyalektikten yola çıkması lazım. Önce bu durumu izah etmiş olalım.

Fakat 19. yüzyıldan itibaren Müslümanlar kendilerini Doğulu olarak görmeye başlıyorlar. Yani, Batılıların verdiği Doğulu kimliğini benimsiyoruz. Diğer taraftan baktığımızda ise bu durum bir ötekileştirme çabasıdır. Batı’nın bizleri kendi ötekisi olarak kurgulama çabası yani... Bunun akademik bir temeli de yoktur. Neden? Yahudilik, Hristiyanlık Batılı dinler

İse İslam da Batılı bir dindir çünkü hepsi İbrahimi gelenekten geliyor. Nitekim dinler tarihi kitaplarına baktığımızda da İslamiyet bu kategoride anlatılır. Doğu dinleri diye tasnif edilen Budizm gibi dinler, harici bir Tanrı anlayışı yerine içsel bir Tanrı anlayışına sahiptir. İbrahimi dinler ise harici, yüce bir Tanrı inancına sahiptir ve Tanrı'nın birliğini kabul ederler. Bunlar aynı kategoride iken Doğu dinleri diye sınıflandırılan dinler farklıdır.

Akademide de böyle öğretilir. Eğer illa bir ayırım yapacaksak, o halde böyle yapmalıyız Doğu-Batı ayırımını. İslam felsefesi de bir Batı felsefesidir, İslam hukuku da bir Batı hukukudur, İslam bilimi de bir Batı bilimidir.